

اسراف

کلیدواژه: اسراف، تبذیر، فرهنگ مصرف، زیاده روی در مصرف.

پرسش: اسراف و تبذیر از نگاه قرآن کریم چیست و چه آثار و پیامدهایی دارد؟

پاسخ: اسلام دینی است که برای همه زوایای زندگی بشر برنامه دارد و تعادل در همه امور را به پیروان خود توصیه می‌نماید. از طرفی استفاده و بهره‌مندی از نعمت‌های الهی و زیبایی‌های زندگی را جایز دانسته، و از سوی دیگر اسراف و زیاده روی و ضایع نمودن نعمت‌ها را حرام و ناروا می‌داند؛ این مسئله بدان دلیل است که هر مسلمانی به تناسب امکانات، توانایی و کارایی خود، در برابر جامعه مسئولیت دارد و این مسئولیت پذیری او را دارای صفات نیک اخلاقی می‌گرداند، در غیر این صورت فرد اسراف کار خواهد بود و از اجرای مسئولیت و تعهدات اجتماعی خود بازمی‌ماند و دچار عادت‌های سوء اخلاقی می‌شود که از این رهگذر بر پیکر جامعه ضربه می‌زند.

فهرست مندرجات

- ۱ - معنای اسراف
- ۲ - حد معتبر در اسراف
  - ۲.۱ - گناهان و محرمات شرعی
  - ۲.۲ - حکم عقل و معیارهای عقلی
  - ۲.۲ - عرف جامعه
- ۳ - معنای تبذیر
- ۴ - رابطه اسراف و تبذیر
- ۵ - امام صادق و آموزش اعتدال
- ۶ - رفتار برادران شیطان
- ۷ - زیان‌های فردی اسراف
  - ۷.۱ - زیان‌های جسمی
  - ۷.۲ - خشم خداوند
  - ۷.۳ - کاهش برکت
  - ۷.۴ - محرومیت از هدایت
  - ۷.۵ - فقر
  - ۷.۶ - هلاکت
  - ۷.۷ - کیفر اخروی
- ۸ - زیان‌های اجتماعی اسراف
  - ۸.۱ - هدر رفتن منابع اقتصادی جامعه
  - ۸.۲ - سقوط اخلاق اجتماعی
  - ۸.۳ - اختلاف طبقاتی
  - ۸.۴ - زوال حکومت‌ها
- ۹ - پانویس
- ۱۰ - منبع

معنای اسراف

اسراف یعنی زیاده روی و تجاوز که معنای مقابل آن قصد و میانه روی است. راغب اصفهانی در معنای اسراف می‌گوید: «هر کار و عملی را که انسان انجام می‌دهد و از حد و اندازه خود تجاوز و زیاده روی کند آن اسراف است».^[۱] بنابراین می‌توان این گونه بیان داشت که اسراف هرگونه عمل بی‌بهره و زیاده روی و تجاوز از حد طبیعی، چه در کیفیت و چه در کمیت می‌باشد. از این بیان معلوم می‌شود که اسراف تنها مربوط به خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها و یا در امور اقتصادی نبوده، بلکه اسراف معنایی جامع‌تر و وسیع‌تر را در برمی‌گیرد. در حقیقت می‌توان گفت: «اسراف هرگونه تجاوز از حد یا افراط و تندروی و یا وضعیت نامناسب حالات نفسانی و روحیات و صفات غیر معتدل اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی افراد در جامعه می‌باشد».^[۲] این تعریف تکلیف را بسیار سنگین می‌کند؛ زیرا اسراف از حوزه اقتصادی و خوردن و نوشیدن به سایر حوزه‌های دیگر اعمال انسان نیز کشیده می‌شود.

حد معتبر در اسراف

از گفته‌های اهل لغت و تفسیر در مورد واژه (اسراف) به دست می‌آید که با سه ملاک، حدّ معتبر در اسراف (که رعایت آن میانه روی است و تجاوز از آن موجب می‌شود تا انسان در شمار **مصرفین** قرار گیرد) تعیین می‌شود.

← گناهان و محرمات شرعی

این بدان دلیل است که حرام‌ها و معصیت‌ها خود حدود الهی‌اند، و ارتکاب آنها اگر چه بدون صرف مال باشد، اسراف به معنای گناه و تجاوز از دستورهای دینی است.

← حکم عقل و معیارهای عقلی

این در مواردی است که عقل بر قبح صرف مال در آنها حکم می‌نماید، به گونه‌ای که تجاوز از آن به نوعی سفاقت و جهالت است؛ مانند اتلاف و نابود کردن ثروت و یا خرج آن در موارد نادرست و بی‌فایده که حاکی از نارسایی عقلی و ضعف اندیشه مرتکب این عمل است.

← عرف جامعه

عرف اجتماعی هم عامل تعیین کننده (حد) در باب اسراف است؛ به عنوان مثال مصرف مال در راه مصالح شخصی و زن و فرزند و یا انفاق آن برای مصالح دیگران، هر کدام محدود به حدی است که عرف جامعه آن را بر اساس اوضاع اقتصادی هر زمان، و بر پایه وضعیت مالی و موقعیت اقتصادی و اجتماعی هر شخص تعیین و تحدید می‌نماید و همان گونه که کم‌روی از آن، مصداق بخل است و اگر موجب از بین بردن حق واجبی شود، حرام و معصیت است. زیاده روی و تجاوز از آن نیز به معنای خروج از حد اعتدال، و ورود به جرگه اسراف کنندگان خواهد بود.

حد در مورد مصارف شخصی و انقافات، امری است بسته به اعتبار عرفی و بر همین اساس وضعیت افراد نسبت به هم در این مورد متفاوت است؛ به عبارت دیگر حد مجازی که عرف اجتماعی برای مصارف شخصی و خانواده تعیین می‌کند، درباره همه اشخاص یکسان و یک نواخت نیست، بلکه به اندازه تفاوت‌های مالی و موقعیت‌های اجتماعی افراد مختلف است؛ لذا ممکن است مصرف مقدار معینی از مال، در یک مورد از شخصی اسراف باشد، در حالی که مصرف همان مقدار در آن مورد، برای شخص دیگری که از وضع مالی و موقعیت اجتماعی بالاتری برخوردار است، اسراف نباشد. [۴]

امام صادق (علیه‌السلام) در حدیثی فرمودند: «چه بسا فقیری که اسراف پیشه‌تر از ثروت مند است! عرض شد: چگونه؟ حضرت فرمودند: ثروت مند از آنچه دارد، خرج می‌کند و فقیر بدون تمکن مالی اضافه بر شأن خود انفاق می‌نماید». [۴]

معنای تذبذ

هدف از طرح موضوع اسراف در اسلام همان طور که گفته شد جنبه اقتصادی خوردن و یا پوشیدن نیست که اگر این باشد به آن تذبذیر گفته می‌شود. **طبرسی** (رحمة‌الله‌علیه) در این باره می‌گوید: «تذبذیر پراکندن مال از روی اسراف است و ریشه آن پاشیدن بذر است با این فرق که تذبذیر پراکندن یا فاسد و ضایع کردن است ولی اگر این خرج کردن (هرچند زیاد هم نباشد) در راه اصلاح چیزی باشد، آن تذبذیر نیست». [۵]

رابطه اسراف و تذبذیر

با توجه به تعریف تذبذیر از طبرسی می‌توان نتیجه گرفت که تذبذیر زیر مجموعه اسراف است. در اسراف تلف کردن و ضایع نمودن مال به معنای فراگیری است و در برگزیده مواردی است؛ مانند زیاده روی در انقافات شخصی و امور خیر که شامل معنای تذبذیر نمی‌شود، اما در تذبذیر شامل به هدر دادن و زیاده روی در مصارف خوراکی، و ریخت و پاش زندگی می‌باشد. به بیان دیگر، می‌توان گفت هر تذبذیری اسراف است، ولی هر اسراف‌ی تذبذیر نیست. امام صادق

(علیه‌السلام) می‌فرماید: «ان التذبذیر من الأسراف»؛ [۶] تذبذیر از اسراف است.» برای اسراف شاخه‌هایی فرض شده که یکی از آنها تذبذیر است.

بنابر آنچه بیان شد، بین واژه اسراف به معنای اقتصادی آن با واژه تذبذیر فرق زیادی وجود ندارد و تنها ممکن است در جهت تمایز بین این دو واژه گفته شود که با توجه به خصوصیات تعبیر لغت شناسان در معنای تذبذیر، مقصود از این واژه، تلف و ضایع کردن مال است و زیاده روی در انقافات شخصی و امور خیر را شامل نمی‌شود؛ در حالی که اسراف فراگیرتر از آن بوده و در برگزیده همه موارد، از به هدر دادن و زیاده روی در مصارف شخصی و خانوادگی و انقافات مستحب می‌باشد. [۷]

امام صادق و آموزش اعتدال

امام صادق هنگامی که این آیه را تلاوت فرمود: «و آنان که چون انفاق می‌کنند زیاده روی نمی‌کنند و بخل هم نمی‌ورزند و میان این دو، حد وسط را نگه می‌دارند»، [۸] مشتبی سنگریزه برداشت و آن را در مشتش نگه داشت و فرمود: «این همان سختگیری و خستنی است که خداوند (عزّوجلّ) در کتاب خود فرموده است». آن گاه مشتبی دیگر برداشت و همه آنها را ریخت و فرمود: «این اسراف است.» سپس مشتبی دیگر برداشت و قسمتی از آن را ریخت و مقداری را نگه داشت و فرمود: «این حد وسط است». [۹]

رفتار برادران شیطان

برادران شیطان که همان اسراف کاران اند، رفتارهای متعددی دارند و در هر موقعیتی به گونه‌های مختلف بروز می‌کنند. کسانی که با آگاهی و از روی عمد به اسراف می‌پردازند، با شیطان همراه اند. کسی که در بیت المال، عمر، هزینه زندگی با آگاهی و علم اسراف می‌کند، از پرتو معارف دینی به دور است و نمی‌تواند به **صراط مستقیم** که رهروانش در پناه لطف الهی هستند، هدایت شود.

قرآن می‌فرماید: «وَ آتَا ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَ لَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا، إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا»؛ [۱۰] «و حق نزدیکان را بپرداز و (همچنین) مستمند و وامانده در راه را، و هرگز اسراف و تذبذیر مکن؛ چرا که تذبذیرکنندگان برادران شیاطینند، و شیطان کفران (نعمتهای) پروردگارش کرد.»

در آیات فوق اسراف کاران برادر و همراه شیطان شناخته شده اند. بنابر این، در این جا می‌توان گفت هرکسی که مال و دارایی را در غیر مورد آن مصرف کند، کاری شیطانی و نوعی ناسپاسی مرتکب شده است. این امر در روایتی از امام صادق (علیه‌السلام) به خوبی تبیین شده است، آن جا که امام (علیه‌السلام) فرمود: «**لقمان** به فرزندش گفت: سه علامت برای شخص اسرافگر وجود دارد: می‌خرد آنچه برای او نیست، (در شأن او نیست)، می‌پوشد آنچه برای او نیست (برازنده او نیست)، می‌خورد آنچه برای او نیست (فراخور حال او نیست)». [۱۱]

زبان‌های فردی اسراف

در قرآن و روایات مواردی برای زبان‌های فردی اسراف ذکر شده است:

← زبان‌های جسمی

زیاده روی در خوردن و آشامیدن به جسم صدمات زیادی وارد می‌کند. امروزه به اعتقاد پزشکان پرخوری و بدخوری از مهم ترین موارد ابتلای انسان به بیماری‌های مختلف است. این نکته‌ای است که فراوان در سخنان معصومان به آن تأکید شده است. قرآن نیز مؤمنان را از اسراف در خوردن و نوشیدن باز داشته است: «كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا، إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ»؛ [۱۲] بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست نمی‌دارد.»

← خشم خداوند

«انه لا یحب المسرفین»؛ [۱۲] خداوند اسراف کاران را دوست نمی‌دارد.» امام صادق(علیه‌السلام) در این باره فرمود: «ان السرف امر بیغضه الله»؛ [۱۴] اسراف مورد غضب خدا است.»

← کاهش برکت

اسراف باعث می‌شود برکت در زندگی انسان کم شود و در نهایت رخت بریندد: «إِنَّ مَعَ الْأَسْرَافِ قِلَّةَ الْبَرَکَةِ»؛ [۱۵] همانا اسراف همراه با کاهش برکت است.»

← محرومیت از هدایت

خداوند به اسراف کاران می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ»؛ [۱۶] همانا خداوند کسی را که **اسراف کار** و **دروغگو** است **هدایت** نمی‌کند.»

← فقر

مهمترین اثر اقتصادی اسراف، **فقر** است؛ زیرا اسراف کار با اتلاف منابع و سرمایه‌هایی که عموماً محدودند، موجب تهدید حیات بشر می‌شود. **حضرت علی (علیه‌السلام)** می‌فرماید: «الْقَصْدُ مَثْرَاءٌ، وَ السَّرْفُ مَثْوَاءٌ»؛ [۱۷] اسراف موجب هلاکت است و میانه روی، مایه زیاد شدن ثروت.»

← هلاکت

اسراف از هر نوعی که باشد انسان را به نابودی می‌کشد. **قرآن مجید** این حقیقت را چنین بیان می‌فرماید: «ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَ أَهْلَكْنَا

المُسْرِفِينَ؛ [۱۸] سپس وعده‌ای را که به آنها داده بودیم وفا کردیم، آنها و هر کس را می‌خواستیم (از چنگال دشمنانشان) نجات دادیم، و مسرفان را هلاک نمودیم.»

← کیفر اخروی

کیفر افرادی که از حدود الهی تجاوز کرده و اوامر و نواهی خدا را نادیده بگیرند، عذاب اخروی است. قرآن در این باره می‌فرماید: «وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى؛ [۱۹] و این گونه جزا می‌دهیم کسی را که اسراف کند و ایمان به آیات پروردگارش نیاورد و عذاب آخرت شدیدتر و پایدارتر است.»

زبان‌های اجتماعی اسراف

اسراف از جنبه ضررهای اجتماعی دارای پیامدها زیر است:

← هدر رفتن منابع اقتصادی جامعه

اسراف منابع عظیم جامعه؛ از قبیل نفت، منابع معدنی و مزیت‌های نسبی اقتصادی هر کشوری را به هدر می‌دهد، هرچند که منابع و سرمایه‌های کشور زیاد باشد. علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: «الإسرافُ يُفْئِي الْجَزِيلَ؛ [۲۰] اسراف ثروت زیاد را هم به فنا می‌دهد.»

← سقوط اخلاق اجتماعی

ولخرجی و ریخت و پاش‌ها، انسان را از مسیر صحیح خارج کرده و به ورطه فساد و تاهی می‌کشاند، به گونه ای که به سایر هم‌نوعان خود توجهی نکرده و درد و رنج سایر افراد برای اسراف کار اهمیتی نمی‌یابد.

← اختلاف طبقاتی

یکی از علل **اختلاف طبقاتی** در جامعه اسراف است؛ زیرا افرادی با استفاده از درآمد بالای خود، این حق را برای خود فائل می‌شوند که هر گونه که دوست دارند خرج نمایند، هرچند که موافق شرع و عرف نیز نباشد. براین اساس، خود را از سایر متمایز می‌دانند و رفته رفته به فاصله طبقاتی در جامعه کمک می‌کنند.

← زوال حکومت‌ها

از دیگر پیامدهای اجتماعی اسراف، زوال حکومت‌ها است. به اعتقاد ابن خلدون که از دانشمندان جامعه شناس **مسلمان** است هر حکومتی که دچار اسراف و تبذیر شود، موجب فروپاشی و زوال می‌شود. [۲۱]

پانویس

- ↑ راعب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ذیل واژه "سرف".
- ↑ رستگار جویباری، ولی ا...، اسراف از دیدگاه اسلام، نشر الأصفیاء، تهران ۱۳۸۰.
- ↑ موسوی کاشمیری، مهدی، پژوهشی در اسراف، بوستان کتاب، چاپ سوم، قم، ۱۳۸۵.
- ↑ کلینی، مجد بن یعقوب، کافی، ج ۷، ص ۳۴۶، دار الحدیث، قم، چاپ اول، ۱۳۲۹ق.
- ↑ طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۳۲.
- ↑ کلینی، مجد بن یعقوب، کافی، ج ۷، ص ۱۹، دار الحدیث، قم، چاپ اول، ۱۴۲۹ق.
- ↑ موسوی کاشمیری، مهدی، پژوهشی در اسراف، بوستان کتاب، چاپ سوم، قم، ۱۳۸۵ش.
- ↑ سوره فرقان/۲۵، آیه ۶۷.
- ↑ کلینی، مجد بن یعقوب، کافی، ج ۷، ص ۳۲۵، دار الحدیث، قم، چاپ اول، ۱۴۲۹ق.
- ↑ سوره اسراء/۱۷، آیات ۲۶-۲۷.
- ↑ شیخ صدوق، خصال، ج ۱، ص ۱۲۱، انتشارات اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۳۶۲ش.
- ↑ سوره اعراف/۷، آیه ۳۱.
- ↑ سوره انعام/۶، آیه ۱۴.
- ↑ کلینی، مجد بن یعقوب، کافی، ج ۷، ص ۳۲۹، دار الحدیث، قم، چاپ اول، ۱۴۲۹ق.
- ↑ کلینی، مجد بن یعقوب، کافی، ج ۷، ص ۳۴۶، دار الحدیث، قم، چاپ اول، ۱۴۲۹ق.
- ↑ سوره غافر/۴۰، آیه ۲۸.
- ↑ کلینی، مجد بن یعقوب، کافی، ج ۷، ص ۳۲۹، دار الحدیث، قم، چاپ اول، ۱۴۲۹ق.
- ↑ سوره انبیاء/۲۱، آیه ۹.
- ↑ سوره طه/۲۰، آیه ۱۲۷.
- ↑ تمیمی‌آمدی، عبد الواحد بن مجد، غرر الحکم و درر الکلم، مصحح، درایتی، مصطفی، ص ۳۵۹.
- ↑ خوشرو، غلامعلی، شناخت انواع اجتماعات از دیدگاه فارابی و ابن خلدون، نشر اطلاعات، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۲ش.

منبع

پایگاه اسلام کوئست، برگرفته از مقاله «اسراف»، تاریخ بازبینی ۱۳۹۵/۶/۷.

رده‌های این صفحه : **اخلاق اسلامی** | **ردائل اخلاقی** | **اسراف**